

Texty a interpretácie poézie „červeného obdobia“

Viera Žemberová (Prešov)

Valér Mikula: *Socialistický realizmus v slovenskej poézii. Texty a interpretácie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017. 232 s. ISBN 978-80223-4322-0.

Publikácia Valéra Mikulu má svoju genézu v grantovej úlohe *Socialistický realizmus v slovenskej poézii – komentovaná antológia* riešenej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského a súčasne aj jej obmedzenie, ktoré je dané Autorským zákonom 185/2015, jeho § 4, a to znamená pre širšiu odbornú a kultúrnu verejnosť, že texty a interpretácie vybraných básnických dielní a textov, teda publikácia ako celok je „určená výhradne na vyučovacie účely“ a je „nepredajná“.

Zverejnený odkaz a dikcia pripomenutého zákona umožňuje využiť formu rozšírenej sondy a poskytnúť informáciu tým, ktorým sa nepošťastí získať publikáciu na vyučovacie či iné vzdelávacie účely o literárnohistorickom (textovom) zábere a o zvolenej metóde výkladu literárneho historika pri objasňovaní spoločenského, nazeracieho, poetologického, generačného, autorského a textového navrstvovania vývinových okolností, ktoré Valér Mikula vymedzil a objasňuje ako systém socialistická literatúra, postup socialistický realizmus a identifikuje nosné leitmotívy socialistickej poézie a jej rozloženie v čase druhových a tendenčných pohybov počas 20. storočia v slovenskej spoločnosti, v jej kultúrnej politike a užšie v básnickej tvorbe jej tvorcov.

Rozpätie 20. storočia nielen vo vzťahu k objektívne plynúcemu času, ale predovšetkým voči odlišnostiam literárnovedného, užšie literárnohistorického výskumu, vyriešil autor publikácie tým, že predstavil a zdôvodnil periodizačný (vývinový, javový a hodnotový) prístup k poézii básnikov odlišujúcich sa generačne, názorovo, poetologicky a esteticky, čo znova navodilo vývinové rozpätie pri rozlišovaní funkcie a hodnoty básnickej tvorby reflektovanej na počiatku literárnokriticky (vtedy) a s odstupom literárnohistoricky (teraz).

Aktuálnym študijným, ale predovšetkým literárnovedným zmyslom publikácie, popri užitočnom výbere „vzorových“ dobových básnických textov pre aktuálnu vzdelávaciu prax, je Mikulovo časové, hodnotové, autorské a motívické vymedzenie poézie, ktoré rozčlenil do viacerých častí.

Na počiatku je *Proletárska poézia* s jej vývinovým objasnením zachyteným v texte *Socialistický realizmus a „domáca cesta“ k nemu*; upresnil ju o cestu konkrétneho autora, ktorú demonštruje na textoch básní Fraňa Kráľa (*Sirota v priekope*), Laca Novomeského (*Slúžka*), Daniela Okáliho (*Balada o tehotnej*) a Jána Poničana (*Štrajk na poli*). Pointou ranej ambície na utváranie „domácej cesty“ pre socialistickorealistickú líniu slovenskej poézie v prvej polovici 20. storočia je žánrovo pre zvyklosti literárnej vedy nevhodne pomenovaná „prípadová štúdia“ sústredená na interpretáciu Mihálikovej básne *Pohľad*. Spoločne jednotlivé súčasti expozičnej *Proletárskej poézie* obsiahol v jej závere sceľujúci *Diskrétny prechod k socialistickému realizmu*. Z literárnohistorického prístupu k proletárskej poézii ako k motívickému spektru a nazeraciemu dostredivému pohybu v slovenskej poézii prvej polovice minulého storočia sa odvíja Mikulov informačne premyslene zostavený súbor podstatných informácií od dobových spoločenských hesiel *revolúcia, revolučnosť, pokrok* (s. 7), objasnenia termínu *doktrína*, ktorý sa naviazal na socialistický realizmus (termín sa pohyboval v súbore svojich adjektívnych alternatív: *proletársky, revolučný, hrđinský, revolučný, romantický* (s. 7) tak, ako ho vymedzili (1934) sovietski spisovatelia, čo spôsobilo, popri inom, i to, že „*Avantgardné chápanie literatúry ako permanentného atakovania noriem a rozširovania možností literárneho výrazu tu už*

nemalo miesta, naopak, socialistický realizmu ako norma mal byť znakom i nástrojom stabilizovaného systému budovaného tak, aby tu bol „na večnosť“ (s. 7). Dôsledok zužovania domácej medzivojnovnej poetologickej tradície a jej literárnoestetickéj rozvinutosti sa prejavil v zjednodušovaní kritérií „až po tú najelementárnejšiu úroveň: naše – cudzie, správne – nesprávne, áno – nie“, čo spôsobilo v literárnom živote a v básnickej tvorbe i to, že „Doktrína socialistického realizmu ako spoločníteľa upevňovania politickej moci teda nemohla mať v sebe zabudovaný prvok zmeny, premenlivosti, dynamiky, naopak, aj literárny kánon, aj obraz sveta tu mal byť raz a navždy daný. Malo ísť, zaiste, o „nový svet“, o svet ako projekt, ktorý je v stave zrodu – a umenie malo tomuto zrodu napomáhať, urýchliť ho, ba predbehnúť a svojimi obrazmi fixovať“ (s. 8). Pre vývinový kľúč pri rekonštrukcii genézy a uplatnenia sa socialistickej poézie v slovenskej literatúre ponúka Valér Mikula literárnohistoricky rekonštruovanú časovú priamku, ktorú vyjadril ako príčinnú postupnosť od proletárskej poézie dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, na ktorú nadväzujú – jeho termínom – „udržovatelia“ v šesťdesiatych rokoch a svoj výklad sprítomňovanej socialistickej poézie a jej tvorcov v literatúre ukončuje v antológii/publikácii básnami – znova jeho termín – „pokračovateľov“ v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia (s. 8).

Metodologicky precizuje svoj výklad socialistickej poézie a líniu socialistickej literatúry Valér Mikula ďalším jej vývinovým rámcovaním s dôrazom na päťdesiate roky, v ktorom exponuje predovšetkým pohyby v literatúre a kultúre ako odraz spoločenských dejov, čo znamená, že socialistický realizmu „do epicentra slovenskej poézie päťdesiatych rokov nespadol z neba a nejde ani len o čisto sovietsky import“ (s. 9) a užívateľovi publikácie ponúka „náčrtkovito zachytiť niekoľko jeho podôb a domácich zdrojov“ (s. 9). Ide o rekonštrukciu za spolupúčinkovania básnických textov, ktorú začína tradíciou proletárskej poézie a davistov, na ňu sa napája línia nových povojnových, a najmä pofebruárových autorov (pars pro toto uvádza verše Milana Lajčiaka) a sumujúco konštatuje, že prvá a druhá línia „sa nevyznačuje

zvláštnou umeleckou kultivovanosťou – skôr estetickou neumelekosťou a poplatnosťou ideovej doktríny. Práve pre tieto vlastnosti možno obe línie považovať za najtypickejšie pre socialistický realizmus“ (s. 9). Tretiu, nadväzujúcu etapu označuje za *artistnú podobu socialistického realizmu* (Vojtech Mihálik: *Spievajúce srdce*, 1952). Do štvrtej línie, pracovne ju nazval „jednotným frontom“ socialisticorealistickej literatúry, sa pridali starší autori, „poznačení“ literárnou minulosťou, aby vzápätí spresnil, že ide v ich prípade o spoločensky zhodnocovanú „dvojakú minulosť“: prvá vychádza zo symbolistickej tradície („za všetkých uveďme Jána Kostru“); druhá je prejavom literárneho príbehu „trochu“ mladšej skupiny autorov „s minulosťou“ a tými sú básnici slovenského nadrealizmu. Autor publikácie odkazuje na verše kultivovaného Pavla Bunčáka a nekultivovanú tvorbu Rudolfa Fabryho (s. 10–11).

Do vývinového bloku *Socialistický realizmus* zaradil Valér Mikula texty, ktoré rozdelil podľa určujúceho leitmotívu na verše o *vojne, oslobodení, studenej vojne, o kulte, práci, radošti*. Podskupinu vytvoril z textov, ktoré objasňuje v texte *Cestopisné básne socialistického realizmu*, a tie vymedzuje na verše „V krajine priateľov/v kraji nepriateľov“. Ďalšiu motívickú podskupinu zostavil z veršov venovaných *Obrazu muža a ženy v poézii socialistického realizmu* a spresnil dominanciou motívov *muž, žena, dieťa; báseň*. Literárnohistorickým výkladovým rámcom pre blok *Socialistický realizmus* sa stali expozičná *Vojna ako esencia socialistického realizmu* a záverečná „prípádová štúdia“ sústredená na kontext a Mikulovu interpretáciu básne Miroslava Válka *Ohybači železa*, v texte pomenovanom *Modernizácia socialistického realizmu*.

Tretí vývinový blok socialistickej poézie autor publikácie zostavil z textov a interpretácií poézie literárnohistorického konceptu, ktorý pomenoval *Angažovaná poézia*, a tú rámcujú výkladové sondy *Konsolidácia, normalizácia, realita, angažovanosť. (K niektorým zvratom v slovenskej poézii po roku 1968)* a záverečný literárnohistorický vývinový a textový prierez *Od „päťdesiatych po osemdesiate“ (Malá rekapitulácia)*. Zaradené básnické texty sú rozčlenené podľa leitmotívu

na revolúciu, povstanie, oslobodenie, studenú vojnu, kultu, prácu, radosť a uzatvára ich odkaz na básne V krajine priateľov/v kraji nepriateľov.

Valér Mikula v úvode k antológii označil svoj zámer za príležitosť na mapovanie „bielych miest“ tohto „červeného obdobia“, ktorá je otvorená – taká aj zostáva – pre každého bádateľa (s. 4). Za oslovenie či pozvanie do ďalšieho literárnohistorického a poetologického výskumu treba považovať jeho text *Od „päťdesiatych“ po „osemdesiate“ (Malá rekapitulácia)*. V záverečnej, dostredivo pripravenej časti Mikulovho výkladu rekonštrukcie literárnohistorického podložia slovenskej socialistickej poézie sa dôraz kladie na spoločenský kontext ním sledovaných súvislostí medzi dobovou poéziou a mocenským organizmom spoločnosti takto: „*Udalosti socialistickej dejín a politického života sa „zákonite“ stávali aj literárnymi medzníkmi. Periodizácia literárnych dejín sa tak odvodzovala nielen od konca druhej svetovej vojny či od komunistického prevratu v r. 1948, ale aj od zjazdov komunistickej strany (najmä 20. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v r. 1956) a tiež od spisovateľských zjazdov (povestným sa stal 3. zjazd Zväzu československých spisovateľov v r. 1963, ktorý sa pokúsil o istú emancipáciu od politickej moci). Ďalším „literárnym“ medzníkom bol 14. zjazd KSČ (1971), ktorý vyhlásil šesťdesiate roky za „krízové“ a nedávnu okupáciu Česko-Sloven-*

ska za „bratskú“ pomoc. Posledným zjazdom z tejto „socialistickej série“ (aj keď už ponovembrovým) bol mimoriadny zjazd Zväzu slovenských spisovateľov 7. decembra 1989“ (s. 201–202). Decembrovým zjazdom sa spoločenská kríza uplatnila aj v nazeracej, hodnotovej a generačnej kríze vtedajšej formy organizácie spisovateľského spolčenstva, ktorá na januárovom pokračovaní zjazdu vyústila do otvoreného názorového vyhraňovania sa spisovateľov a utváraním nových skupinových spolčenstiev v rámci neskoršej Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska.

„Komentovaná“ autorská antológia Valéra Mikulu *Socialistický realizmus v slovenskej poézii* bude užitočná na štúdium vývinových súvislostí slovenskej literatúry tak, ako ním vedený projekt *Čítame slovenskú literatúru I.–II.–III.* aj s odporúčaným periodizačným kľúčom od päťdesiatych rokov po záver storočia. Navyše, protipólom antológie sú početné literárnohistorické projekty vo forme dejín slovenskej literatúry alebo monografických výstupov venovaných slovenskej lyrike, ktoré sú dostupným pendantom na dôkladné štúdium slovenskej literatúry v minulom storočí. Napokon časový odstup od „javu“, presun z kritického do historického reflektovania detailu a jeho súvislostí v lyrike si prirodzene nájdu nových pokračovateľov v ďalšej literárnovedne orientovanej generácii.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra 1, 080 00 Prešov, Slovensko

viera.zemberova@ff.unipo.sk